

1 STÁŘÍ JAKO SOCIÁLNÍ UDÁLOST

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se budeme zabývat problematikou stáří jako sociální události. Výklad bude soustředěn na objasnění demografických souvislostí, charakteristiku alternativ seniorského věku, uvedeme příklady diskriminace, které mají jako individuální tak i celospolečenský rozsah. Vzhledem k tomu, že délka kariéry jedince je v současnosti ve vyspělých zemích navázaná na prodlužující se život, budeme se zabývat jak otázkami stanovení důchodového věku, nastíníme možnosti dalšího uplatnění seniorů včetně jejich možností participace na celoživotním vzdělávání, například v aktivitách univerzit třetího věku. Zaměříme se i na otázky koncepcí důchodového věku.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly budete umět:

- charakterizovat fenomén stáří a popsat přístupy společnosti k ochraně a zabezpečení skupiny starších obyvatel,
- definovat strategii a obsah stáří jako sociální události.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

stáří, zabezpečení, důchodový věk, senior, důstojný život, univerzita třetího věku, penze, diskriminace, ageismus, důchodová reforma, společnost pro všechny generace.

Základy koncepce lidského rozvoje stojí na třech podstatných elementech určujících kvalitu života, které společnost může ovlivňovat. Jde o :

- Možnost žít život ve zdravém prostředí.
- Možnost získat vzdělání a potažmo se na jeho základě moci uplatnit na trhu práce.
- Možnost přístupu ke zdrojům pro důstojný život.

Všechny části konceptu se samozřejmě promítají ve všech etapách a fázích lidské existence. V této kapitole se však soustředíme na problematiku zdrojů a možností, jež společnost vytváří pro své seniory.

1.1 Stáří a jeho charakteristiky

Naše schopnosti a možnosti vyjadřování se velmi často dokáží trefně shodnout na obsahu a pojmenování věci či lidské činnosti. O charakteristice stáří to však docela neplatí. Vyjadřovací

prostředky nestačí držet krok s mozaikou a pestrostí života zejména při formulacích STÁŘÍ. Žádná varianta výrazu „starší“ není schopna obsáhnout rozmanitost a schopnosti lidí včetně dynamiky životů individuí. Dříve rozšířené používání slova *důchodci* lze v současnosti považovat za velmi nedokonalé zevšeobecnění, protože mnozí lidé odcházejí do důchodu v mladším než důchodovém věku. A naopak řada lidí i přes dosažení důchodového věku pracuje dál, i když se vstupní motivace takového kroku odlišují. Někteří senioři si vylepšují své materiální zázemí, jiní hledají seberealizaci a další prostě potřebují jít mezi lidi a mít pocit, že jsou stále užiteční.

Charakteristika finálního období lidské existence se v současnosti poněkud vymyká zjednodušujícím vyjádřením. Varianta stáří vyžaduje díky soudobým prodloužením individuálního věku dožití, zlepšení zdravotní péče další a bližší určení. Diference stáří v paletě korektních a věcně správných termínů obsahuje v řadě dokumentů i v teoretických pojednání rozlišení a to ve skupinách 65-80 letých osob, 80-90 letých jedinců a mezi osobami nad 90 let.

Kdo je senior?

Některé mezinárodní organizace se přiklánějí k označení, které jako hraniční limit zakomponovávají prvek *soběstačnosti* jedince a označují staré osoby jako seniory 3. věku (aktivní, nezávislé jedince) a seniory 4. věku (závislé osoby). Podobně i někteří američtí specialisté používají vyjádření *welllderly* (zdravě starší) a *illlderly* (nezdravě starší). Problém je ale širší, někteří jedinci považují za obecně hanlivé označení starší lidé a jiným se nelíbí i dříve široce užívané slovo senioři, neboť v současných profesních vazbách ve firmách se vžil pojem k označení služebně staršího zaměstnance ve vyšší funkci - senior manager apod.

Sam Roberts z deníku New York Times nazývá seniory slovíčkem *suppies*, jde o parafrázi *youppies*, jímž se v 80. letech označovali „mladí městští profesionálové“.

Jaký je korektní a věcně správný termín?

- mladí staří 65 – 80 let,
- staří staří 81 – 90 let,
- nejstarší staří 91 – 99 let,
- století.

Věk je považován za individuální dimenzi, které se týkají řady koncepcí:

- *chronologický věk* – reprezentuje rozdíl od data narození, lidově řečeno je znázorněn v počtu svíček na každoročním narozeninovém dortu, který chceme reálně nebo virtuálně sfouknout,
- *biologický věk* - zachycuje proces růstu a reprodukce, zdravotní stav jednotlivců většinou souvisí s kalendářním věkem, přičemž pravděpodobnost obtíží, směr životních aspirací obvykle odpovídá generačnímu zařazení,
- *psychický věk* - zaznamenává rozvoj a útlum psychických funkcí, je spíše individuálním pocitem, např. starší člověk se zpravidla cítí o 10 - 15 let mladší, což je fakt, se kterým počítají pracovníci reklamy, pro které je individuální pocit spotřebitelů zvláště významný,
- *psychosociální věk* - vnímá proměny subjektivní reality sociálního života a jednání,

- *sociální věk* - sleduje proměny sociální struktury, struktury sociálních rolí v životě jedince (očekává-li např. čtyřicetiletá žena své první dítě, je její sociální věk nižší než chronologický, protože průměrný věk pro první porod je nižší),
- *historický a generační věk* – je ovlivněn postavením jedince v dějinách společenských řádů,
- *subjektivní věk* - je tvořen specifickou transformací časů ve vědomí jedince.

Velmi časté je i využívání dalších hrubších diferenciačních měřítek. Členění populace na osoby v *předproduktivním, produktivním a postproduktivním věku*, se však podle Z. Konopáska (Estetika sociálního státu) přežilo, protože zvláště současná populace boří hranice posuzovacích stereotypů. Lidé kombinují práci a studium, pracují na částečné či sdílené úvazky, využívají flexibilní pracovní dobu. Senioři se dále učí, navštěvují formy celoživotního vzdělávání a penzijní čas si zpestřují vzdělávacími aktivitami. A mnozí pracují např. Architekt Oskar Niemayer přijímá i ve stovce svého chronologického věku další zakázky, americký astronaut John Glenn startoval v 77 letech na palubě raketoplánu Discovery a italská herečka Sofia Lorenová nafotila v 72 letech odvážné fotky pro slavný kalendář Pirelli.

Zřejmě jedinou možností v odpovědi na otázku „kdo je senior?“, je dát za pravdu Stuartu Hamiltonovi (1999), který řekl, že vlastnost, podle které mohou být senioři charakterizováni jako celek bez rozlišení, je to, že dokázali přežít.

Stáří je velmi individuální, odlišné a neopakovatelné, protože odráží jedinečné osudy lidí a odpovídá kontinuitě životního příběhu!

1.2 Věková struktura obyvatelstva a populace vyššího věku

Věková struktura obyvatelstva se projevuje jako skladba populace podle věkových skupin. Může se proměňovat dvojím způsobem, buď obyvatelstvo mládne, tzn. že se v praxi v populaci zvyšuje podíl mladých věkových skupin v porovnání k ostatním věkovým skupinám anebo může docházet k opačnému procesu.

Obyvatelstvo stárne

- zvyšováním podílu starších věkových skupin,
- poměrným snižováním podílu mladších věkových skupin na celkovém počtu obyvatelstva

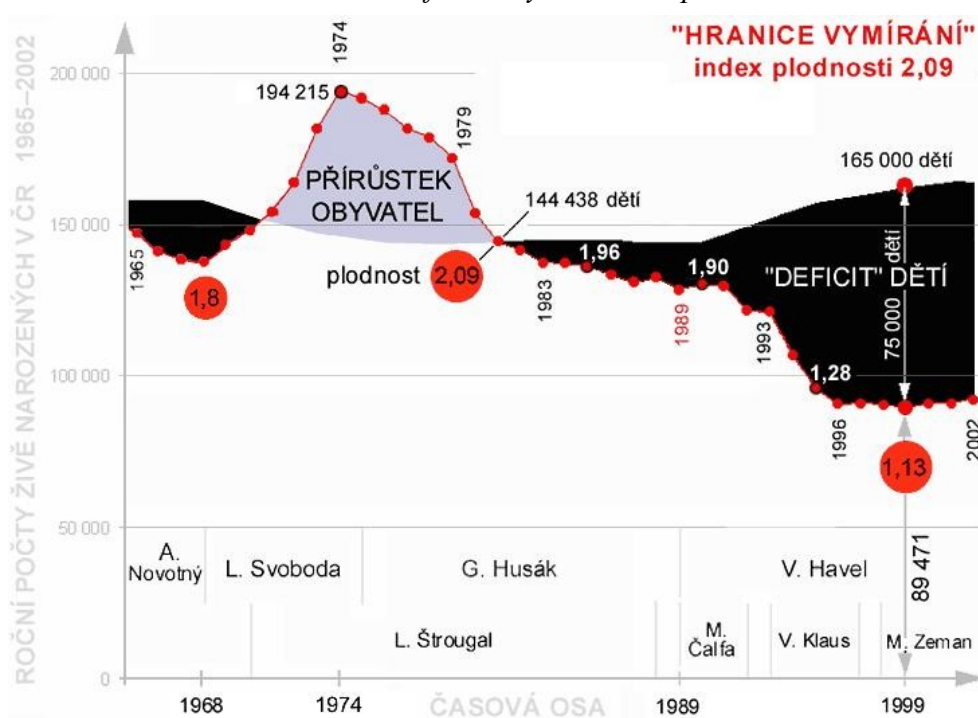
Kterí hlavní činitelé určují věkové složení obyvatelstva:

- fertilita (plodnost),
- mortalita (úmrtnost),
- migrace (stěhování za prací),
- emigrace (zapříčiněná v důsledku politického, rasového, etnického či náboženského

charakteru).

Nynější věkové složení obyvatelstva České republiky je výsledkem úrovně a tendencí v plodnosti, porodnosti a úmrtnosti populace v minulosti. Snížením kojenecké a dětské úmrtnosti na epidemická onemocnění přibýlo osob, které umírají později (např. v dospělosti), což se statisticky odrazilo v průměrném věku obyvatelstva. Následný graf zachycuje přírůstky a úbytky obyvatelstva v České republice v posledních padesáti letech. Spodní časová řada zachycuje nejen konkrétní období, ale i pro zajímavost i posun prezidentů.

Obrázek 1-1: Graf natality v České republice

Podobně jako Česká republika také řada dalších zemí zaznamenala skutečnost, že se prodloužila střední délka lidského života. Zvýšil se počet lidí, kteří se dožívají stáří.

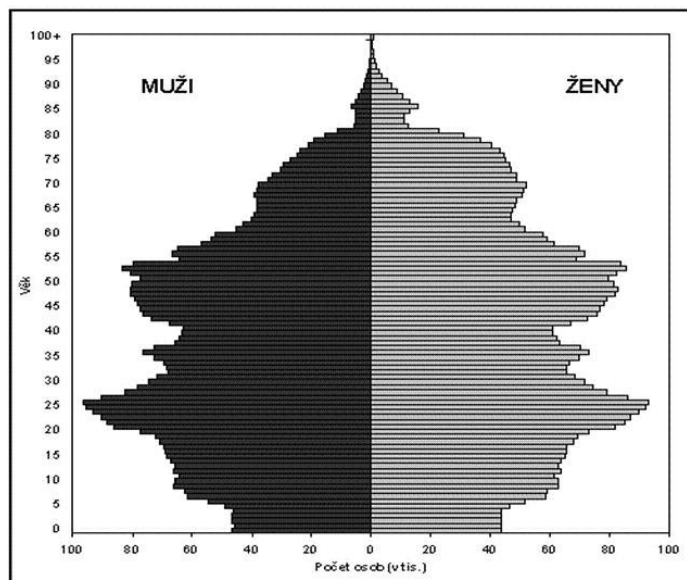
Proces stárnutí je historicky podmíněn. Před dvěma sty lety se průměrná délka lidského života pohybovala kolem 35 let. Stáří se dožil jen málokdo. Lidé brzy umírali díky velmi rozšířeným infekcím a omezeným lékařským poznatkům. Jiní umírali na vrcholu sil v důsledku válečných sporů, ale sociální souvislosti se netýkaly jen osob na bitevním poli, těžce ovlivňovaly i bytí a nebytí rodinných příslušníků vojáků, kteří se stávali obětí potulných lapků, ale i neúrody, bezmoci, opuštěnosti apod., protože společnost důležité sociální problémy ještě neřešila. Na choroby stáří tak vlastně nezbyl prostor.

Během dvacátého století se začala délka průměrného života ve vyspělých zemích prodlužovat. Velká část obyvatel Evropy se v současnosti dožívá dvojnásobku průměrného života, jak jejich předkové. Stárnutí obyvatelstva představuje v současnosti celoevropský problém, který zapříčiňuje řadu nutných kroků a opatření.

Následné grafy zachycují strom života populace České republiky podle dat posledního sčítání lidí, domů a bytů z r. 2001. Povšimněte si odlišného počtu zastoupení žen a mužů v

jednotlivých věkových kategoriích i prodlužující se délky života obyvatel. Grafy jsou zpracovány podle dat Českého statistického úřadu z poloviny roku 2007.

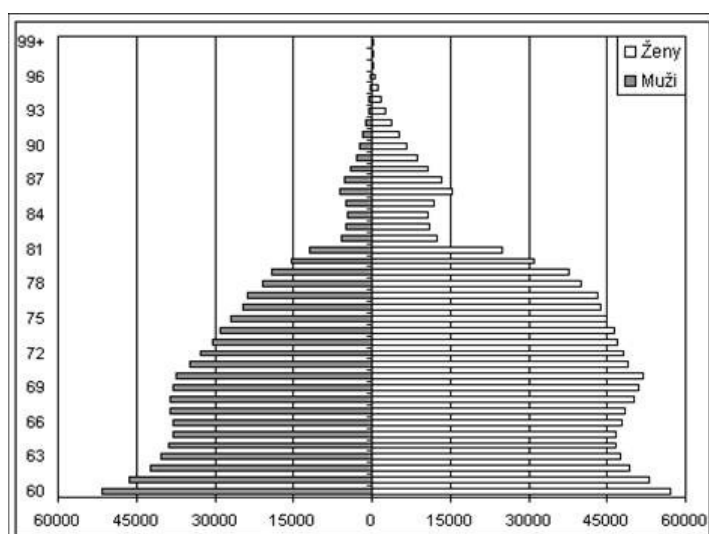
Obrázek 1-2: Strom života populace České republiky

Nejdůležitější činitele prodlužování lidského věku

- Stupeň civilizačního vývoje společnosti.
- Technická úroveň společnosti.
- Úroveň sociální infrastruktury.
- Ekonomické možnosti společnosti a životní úroveň lidí.
- Politické události (války, revoluce..).

Obrázek 1-3: Strom života seniorů

Nejdůležitější činitelé zkracování lidského věku

- Stav životního prostředí;
- nemocnost;
- invalidizace;
- koncentrace výrob, škodlivých zplodin.

PRO ZÁJEMCE 1

Antická mytologie obsahuje mnoho příběhů, které dokáží ve zkratce vyjádřit některé fenomény v jejich pravé podstatě. Jedna z bájí pomáhá v tomto tématu osvětlit, že stárnutí a bezmoc, které s sebou opotřebením organismu přináší, je celospolečenský i individuální problém.

Kdysi se bohyně ranních červánků Éós zamilovala do obyčejného smrtelníka. Vyvolila si syna trojského krále Láomedonta, který se jmenoval Tithón. Po uši zamilovaná Éós chtěla nedostatek svého nápadníka napravit a tak požádala vládce bohů Dia, aby propůjčil Tithónovi nesmrtelnost. Zeus měl ke vztahu bohyně se smrtelníkem své výhrady, žádost Éós vyslyšel, ale po svém. Udělil obyčejnému lidskému červu nesmrtelnost, ale zachoval hranice světa lidí a bohů. Nedopřál mu užívat nesmrtelnosti v podobě věčného mládí, Tithón seschl na těle i na duši a dar boží nesmrtelnosti prožíval jako stařec se vši bezmocí stíhaný neduhy těla.

1.2.1 Diskriminace, ageismus

V současnosti ve vyspělých zemích lidé nad 65 let zastupují kolem 8% celkové populace. V roce 2078 to při udržení současného trendu prodloužení života bude až 25% lidí této věkové skupiny. Výraznější nárůst je očekáván u obyvatel starších než 100 let. Demografické studie dokonce uvádějí, že by mohlo dojít ke stonásobnému navýšení počtu ze současných 15 setin procenta na plných 15%, což by znamenalo, že stoletých lidí by bylo téměř dvakrát více, než je současný počet lidí nad 65 let.

Ze stárnutí populace vyplývají pro společnost vážné psychologické i ekonomické problémy, které musí jednotlivé úrovně a instituce společnosti řešit.

Moderní postupy lékařství mohou mít někdy sporadické sociální souvislosti. Medicína si na jedné straně dokáže poradit s akutními příčinami smrti, takže nemoci, na které lidé dříve umírali (např. infarkt, mrtvice aj.) během několika minut a které dříve přinášely definitivní ortel života, jsou díky současným pokrokům a novým technologiím schopny život jedince zachránit. Lidé, kteří přečkali díky medicínským zázrakům 21. století fatální diagnózu, však mají někdy velmi omezené prostředky k další samostatné existenci a zhoršuje se kvalita života, což se projevuje v dlouholetém strádání, v eventuální bezmoci a spoléhání na pomoc druhých.

Závislost jedince ve stáří je však zcela specifická a v žádném případě však není identická pro všechny seniory. Jakékoli zevšeobecnování tedy může vyvolávat bezmyšlenkovitou diskriminaci.

Ageizmus - Pojem poprvé použil americký psychiatr Robert Butler v roce 1968 v článku Washington Post v souvislosti se segregací bytovou politikou. V roce 1975 Butler ve své knize „Why Survive? Being Old in America“ pojem rozpracoval a v roce 1979 byl „ageism“ poprvé zahrnut do slovníku „The American Heritage Dictionary of the English Language“.

Původní a dodnes pravděpodobně nejrozšířenější definice ageismu hovoří o stereotypizování a diskriminaci lidí pro jejich stáří (Butler 1975). Pojem bývá někdy opisován synonymem „věková diskriminace“ nebo „diskriminace na základě věku“.

V průběhu času se objevila celá řada nových definic, zejména se snažících celý pojem zpřesnit, respektive rozšířit o celé spektrum „věku“ – tedy i na osoby mladší.

První česká definice hodnotí *ageismus jako věkovou diskriminaci, která je založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu. Projevuje se skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku anebo na jejich příslušnosti k určité generaci.*“ (Vidovičová, 2005)

Problematika věkové diskriminace je v české společnosti živá, diskriminační techniky a instituce jsou identifikovatelné a individuální zkušenosti a reakce na věkově diskriminativní chování empiricky popsitelné. (Vidovičová, Rabušic 2005)

Řada seniorů nemusí sebe sama identifikovat jako oběť diskriminace na základě vyššího věku, neboť sami se necítí být „v letech“. Je-li ale ageismus zakořeněn uvnitř sociálních systémů, pak hovoříme o společnostech s tendencí k věkové segregaci, kde je chronologický věk považován za kritérium pro vstup, výstup nebo participaci na sociálních rolích (Uhlenberg 2000).

Legislativní souvislosti

Česká republika - V současnosti je diskriminace na základě věku zakázána v oblasti zaměstnání a to v §4 Zákona o zaměstnanosti 435/2004 a § 1 Zákoníku práce 65/1965 ve znění pozdějších předpisů (tyto dokumenty mohou být staženy z portal.gov.cz. V přípravě je také zákon „o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany“ (viz www.diskriminace.cz).

Evropská unie V roce 1997 byla přijata Amsterdamská smlouva (platná od 1999), kde je v článku 13 uložen členským zemím úkol bojovat proti diskriminaci na různých základech, příkladem je i věk jako zdroj diskriminačních praktik. Nejvýznamnější direktivou v oblasti zaměstnanosti je Employment Equality Directive 2000/78/EC.

Evropská legislativa se problémem (věkové) diskriminace intenzívně zabývá. Řada informací je dostupná na: ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/index_en.htm

Na konferenci v Kodani byl představen návrh nové Evropské direktivy pro rovné zacházení s ohledem na věk v přístupu a dodávce zboží, vybavení a služeb. Plné znění návrhu je na stránkách konference: www.global-ageing.dk/Age Directive.pdf

Přehled provádění směrnic proti diskriminaci k 1.dubnu 2005 v různých Evropských zemích je k dispozici na:

http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/legis/lgms_en.htm(v angličtině) nebo na <http://web20.s112.typo3server.com/4565.0.html> (v češtině).

Ageistický přístup znamená např. jednat se staršími lidmi, jako by byli jednolitou skupinou bez individuálního rozlišení, a sice “lidí obtížných, málo chápavých, nad kterými musí být dozor, aby něco nepokazili, kteří mají obvykle stejnou úroveň myšlení i stejně pokleslý vkus, ale už toho moc nepotřebují, a proto by měli ustupovat mladým, protože důchodci přece zatěžují ekonomiku, aniž by společností něčím přispívali”...

Stává se, že seniorům dokonce bývají odebírány i peníze, předměty, prostor pro osobní věci, vlastní pokoj, byt či dům a mohou být i posíláni do domovů důchodců a podobných zařízení – a to vše tzv. „dobrovolně“.

Ageismus se může projevat - od nevraživých postojů a opovržlivých pohledů až po slovní a fyzické útoky, hrubé projevy, omezování pohybu a osobní svobody, násilné činy, zastrasování, týrání atd.

Ageistický přístup se svou závažností dá přirovnat k jiným “-ismům”, jako je např. rasismus nebo antisemitismus. Ostatně i Hitler likvidoval staré lidi a malé děti – jako nepřínosné a nepoužitelné.

Z historie existuje jeden poučný biblický příběh o králi Rechabeámovi (ve 12. kapitole 1. knihy Královské). Ten totiž představuje typ ageisty, který poté, co se ujal trůnu, obklopil se mladými rádci, zatímco radami starších pohrdal. Když měl vyřešit závažnou žádost lidu, nedal na moudrou radu starců, nýbrž na pyšnou a sebevědomou radu mladíků. Tak se projevil jako hlupák a přivedl celé království do zkázy.

1.2.2 Senioři a násilí

Lepší fyzická kondice a do jisté míry i nepřirozená koncentrace v zařízeních pro seniory s sebou v poslední době přináší i problémy s nárůstem trestné činnosti v kategorii nad 60 let. Díky rozpadu systému společenských tradic a hodnot přibývá počet lidí v důchodovém věku, kteří jsou osamocení, bez financí, často bez životní náplně, což se projevuje v agresivním vyústění. K nejbrutálnějším případům, kdy je pachatelem osoba v důchodovém věku, dochází v domovech pro seniory. Na pokojích pro více osob tam žijí lidé odlišných životních hodnot, intelektuálové, alkoholici, bezdomovci a útok na spolubydlícího se může bohužel stát vyvrcholením dlouhodobých sporů. Např. Mezi excesy patří událost, kdy 91 letá žena zlomila své o deset let mladší spolubydlící holí pažní kost, objevily se případy shození ze schodů aj.

Tabulka 1-1: Stíhaní senioři

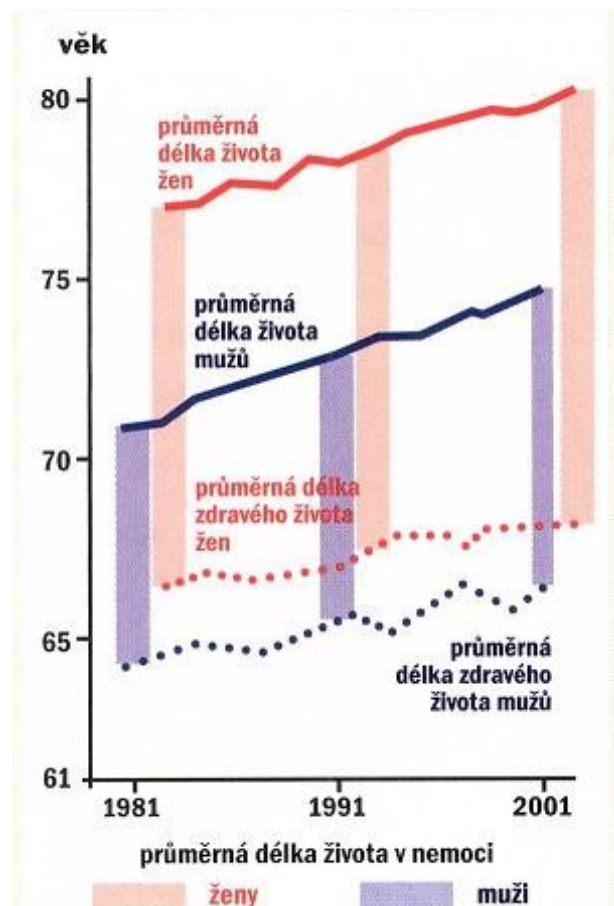
rok	vraždy	jiné násilné činy	mravnostní činy	majetkové činy	ostatní	zbývající	hospodářské činy	celkem
2005	7	430	38	263	231	474	584	2027
2006	12	344	36	308	259	600	594	2155+
2007	10	316	27	298	189	946	632	2418++

+ ve výsledku jsou zahrnuté 2 trestné činy proti ústavnímu zřízení ++ období I-XI 2008
Zdroj: Policejní prezidium ČR a Právo 19.1.2008, s. 5

1.3 Stáří a pracovní schopnosti

Stárnutí jako přirozený proces změn v organismu (ztráta autonomie, ztráta duševní svěžesti, potíže s řešením problémů, potíže se změnami aj.) ovlivňují pracovní schopnost člověka. Starší lidé mnohdy vyrovnávají ztráty ve fyzické výkonnosti změnami pracovních metod, zkušeností apod., takže se nemusí negativně projevat v jejich pracovní schopnosti a výkonnosti.

Obrázek 1-4: Zdravé stáří

Pracovní činnost starších lidí, pokud je vhodně volena realizovaná aktivita, může konzervovat životní potenciál a brzdit proces stárnutí. Např. francouzská strategie vyjádřena mottem „Čím déle budeme žít, tím déle budeme pracovat“ je nastavena jako automatické prodloužení, takže s každým rokem navíc nevznikají další vyjednávací povinnosti mezi politiky a odboráři.

Český stát však po dlouhou dobu jakoby své seniory od práce odrazoval. Až počátkem roku 2008 skončila jedna z několika seniorských diskriminací, protože lidé, kteří pracovali a pobírali zároveň důchod, do té doby nemohli stejně jako všichni ostatní využít slevy na daních. Mnoho starších lidí se tak cítilo ve vykonávané profesi jako nevídaný vetřelec. Další diskriminace však zůstávají, protože podle aktuální legislativy může firma uzavřít s člověkem,

který už pobírá penzi, smlouvu jen na dobu určitou. Tato pasáž je v zákoníku zapracována jako stálá pojistka před nezaměstnaností pro případ, aby staří lidé nebrali práci mladším. Další diskriminace se skrývají v platbách sociálního pojištění seniorů. Pokud si jedinec jednou vezme důchod, žádá další odpracovaná léta ho už nezvýší. Jenže pracující senioři jsou stále povinni platit 28 procent svých příjmů jako sociální pojištění (z toho 21,5 % odvádí firma a 6,5% zaměstnanec).

1.3.1 Vzdělávání v postproduktivním věku

Funkce vzdělávání a jejich formy se v jednotlivých zemích různě diferencují. Mají však společného jmenovatele, který spočívá v efektech, jež přináší zainteresovanému seniorovi a potažmo společnosti. Soběstačný jedinec, který si užívá aktivního stáří, není „zátěží“ pro své okolí a objektem péče společnosti.

Funkce vzdělávání:

- *Preventivní* – informace jsou předávány a dovednosti jsou realizovány s předstihem,
- *anticipační* – přispívají k pozitivní připravenosti na změny ve stylu života,
- *rehabilitační* – jsou určeny ke znovuobnovování a udržování fyzických a duševních sil jedince,
- *posilující* – tkví v rozvoji zájmů, potřeb, dovedností a schopností jednotlivce.

Formy vzdělávání v postproduktivním věku jsou různorodé. Tzv. *Lidové univerzity* se nejčastěji objevují ve skandinávských a německy mluvících zemích. Mladí lidé i starší absolují vzdělávací kurzy společně. *Akademie třetího věku a kluby aktivního stáří* jsou velmi často organizovány prostřednictvím organizací Červeného kříže, Akademiemi J.A. Komenského či neziskovými organizacemi.

Univerzity třetího věku jako specifické zájmové studium projektované pro seniory vzniklo jako vzdělávací příležitost pro stárnoucí a starou populaci. Na počátku byly aktivity Pierra Vellase v r. 1973 v Toulouse, ale posléze se vzdělávací činnosti rozšířily do dalších zemí. V české společnosti začaly jako Univerzity třetího věku na Univerzitě Palackého v Olomouci v r. 1986.

Mezi cíle Univerzit třetího věku patří:

- zlepšení kvality života prostřednictvím vzdělávacích programů,
- stimulace fyzického a duševního stavu seniorů,
- stimulace sociálních kontaktů,
- zvýšení sebevědomí,
- zapojení do komunitních aktivit.

1.3.2 Problémy v péči společnosti o seniory

Jedna z nejzásadnějších otázek při přípravě společnosti na stárnutí a vytváření věkově inkluzivní společnosti je zabránění diskriminaci na základě věku a ageistických stereotypů ve společnosti. Jednou z výzev je proto poukázat na potenciál, přínos a roli starších lidí v rodině, ekonomice a celé společnosti a dále je rozvíjet a podporovat. Existují však bariéry obecného rozsahu, které mohou ztěžovat prožitky stáří. Jsou zapříčiněny:

- Slabá ekonomika, která brání provádění účinnější sociální politiky;
- inflace zasahující nejcitelněji ekonomicky neaktivní vrstvy;
- ztráta garantované zaměstnanosti;
- špatné životní prostředí, které je důsledkem překotné industrializace a které přispělo ke zhoršení zdravotního stavu populace;
- Iniciativy nestátního sektoru – s rozdílnou kvalitou a cenou služby.

Rok 1999 byl vyhlášen OSN jako rok stáří a v mnoha zemích vznikaly národní programy přípravy na stárnutí, které inspirovaly závěry II. Světového shromáždění o stárnutí, které se konalo v Madridu 8-12.4.2002. V podmínkách naší společnosti byly realizovány národní programy přípravy na stáří na léta 2003 - 2007 a 2008 - 2012. Jejich cílem je:

- a) podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin,
- b) zajistit, aby lidé ve všech částech světa mohli stárnout důstojně a v bezpečí,
- c) zajistit seniorům podílení se na životě jako plnoprávní občané.

Duch evropské díkce spočívá ve snaze vytvářet Společnost pro všechny generace (society for all ages) a Společnost přátelskou každému věku (age friendly society).

Mezi hlavní principy politiky přípravy na stárnutí z pohledu Ministerstva práce a sociálních věcí patří důraz na lidská práva, respektování genderového aspektu problematiky stárnutí, celoživotní přístup ke stárnutí a zdraví, důraz na rodinu a mezigenerační vztahy, tvorba opatření na výzkumem podložených poznatcích a relevantních statistických datech, zvláštní pozornost věnovaná menšinám (seniorům zdravotně postiženým, trpícím demencí, duševně nemocným, seniorům z etnických menšin atd.), respektování rozdílů mezi venkovem a městem.

Koncept aktivního stárnutí (Active ageing) vychází z uznání práva starších osob na nezávislost, participaci, péči a sebenaplnění, jehož výsledkem by mělo být zkvalitnění života lidí.

1.4 Koncepce důchodového věku

Zabezpečení ve stáří je podmíněno dosažením důchodového věku. Terminologicky je třeba rozlišovat pojmy:

důchodový věk,

věk odchodu do důchodu.

- *Důchodový věk* je vnímán právními předpisy jako stanovený věk, jehož dosažení je jednou z podmínek vzniku nároku na starobní důchod.
- *Věk odchodu do důchodu* je věkem skutečného zanechání výdělečné činnosti a přechodu do společensky zabezpečené ekonomické nečinnosti.

Při stanovování důchodového věku lze starobní důchod pojímat jako dávku výsluhovou nebo sociální podle toho, zda se důraz klade na předcházející činnost (presumpce výsluhy) nebo na zbývající pracovní schopnosti člověka (presumpce invalidity).

PRESUMPCE VÝSLUHY je založena na jakési pomyslné nebo skutečné (pojistné) relaci mezi celoživotním dílem člověka a jeho nárokem na starobní důchod. Starobní důchod v

podstatě nahrazuje mzdu či příjem z výdělečné činnosti a proto je přiměřený potřebě člověka jen tehdy, je-li přiměřený ztrátě, kterou občan utrpěl odchodem do důchodu. Za jejich výsluhy zaručuje společnost jednotlivým občanům předem určené právo, že jakmile dosáhnou určeného věku, dostane se jim přiměřeného zabezpečení.

PRESUMPCE INVALIDITY se projevuje tím, že starobní důchod se poskytuje ve věku, kdy lze z odvozené zkušenosti dovodit, že změny ve zdravotním stavu způsobené stářím dosáhly takového stupně, že zpravidla způsobí invaliditu. Tato obecná zkušenost je konfrontovaná s hospodářskými možnostmi, tradicí apod. Je ovlivněna stanovením chronologického věku, kdy společnost invaliditu předpokládá a nezkoumá a ani nepřipouští důkaz opaku.

Postupné zvyšování důchodového věku začalo v České republice roce 1996 na základě zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Podle této právní normy měl být důchodový věk v období po 31. 12. 2006 u mužů 62 let a u žen 57 až 61 let podle počtu vychovaných dětí. Od 1. 1. 2004 ale nabyla účinnosti další novela tohoto zákona (č. 425/2003 Sb.), která mimo jiné prodloužila zvyšování důchodového věku.

Obrázek 1-5: Věk odchodu do důchodu ve vybraných zemích

Např. v USA se důchodový věk posunul na hranici 67 let, změny se chystají vzhledem k finanční náročnosti penzijního systému i v ostatních zemích. Veřejné výdaje na starobní důchody se v zemích EU pohybují kolem 9% HDP, v ČR dosahují 7% a rostou tak, jak populace stárne.

Barometr klidného stáří.

Klidné, spokojené a aktivní stáří je ideálem nejen jednotlivců ale je v zájmu všech společností. Proto se i tyto otázky staly předmětem zájmu různých agentur, z nichž jedna - Aon Consulting, sestavila tzv. rizikový barometr pro důchodové systémy států EU. Jeho indikátory vyhodnocovaly předpokládaný demografický vývoj, stav státních důchodových účtů, funkčnost fondových a zaměstnavatelských systémů, ze kterých jsou vypláceny důchody a účasti v nich.

Vytvořené pořadí:

1. *Dánsko* – její důchodci mají největší šanci, že budou trávit podzim života v pohodě. Jejich důchody jsou garantovány státem a financovány průběžně z daní a jsou doplňovány zaměstnaneckými penzemi a soukromými úsporami.

2. *Estonsko* – uskutečnilo důchodovou reformu v r. 2002 a státní systém doplnili o fondy, do nichž povinně vstupují občané starší 19 let a odvádějí tam 6% ze mzdy. Estonská populace má nejnížší věk dožití v EU (spolu s Litvou).

3. *Irsko* – zásadní reformu ještě neudělalo, má příznivý demografický vývoj, vláda má od r. 2000 zvláštní účet, kam teče 1% HDP a část výnosů z privatizace (například prodej telekomunikačního operátora Eircom).

10. *Česko*

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ 1

Kult mládí se objevoval i ve starých kulturách a napříč kontinenty. Rozdíl spočívá v tom, že staří lidé byli ceněni pro své zkušenosti. Avšak pro 20. a 21. století je typické pohrdání životními zkušenostmi, které jsou kvůli rychlosti rozvoje nových technologií, úsměvné a vzdálené. V časech, kdy se vzdělání přenášelo z generace na generaci a kdy řada informací zůstávala stejná celá desetiletí, mohli starší poradit a učit. Současná starší generace za mladými v některých věcech zaostává, a právě proto je pohled na staré lidi podceňující nebo v lepším případě shovívavý.

Ageismus představuje velmi omezený přístup k seniorům jako nediferencované skupině. Bohužel jak některé excesy na české politické scéně, tak i media se poněkud častěji dostávají na stranu, která může za jistých okolností inspirovat tento způsob myšlení. Zvažte, zda charakteristické vyjádření o problémech státního rozpočtu s jednostranným dodatkem, jakou sumu společnost vynakládá na důchody, není poněkud zavádějícím příkladem. Ani v jednom případě se nehovoří o tom, že ze stejného zdroje státního rozpočtu by nemusely být prostředky na armádní aktivity, zahraniční politiku nebo na mateřské dávky.

„Mladá generace si stáří váží pokud jde o víno, whisky a nábytek! (Truman Capote)

“Stáří se nevysmívej. Vždyť k němu směřuješ!“ (Meandros z Athén)

SHRnutí KAPITOLY

Kapitola Stáří jako sociální událost se zabývala otázkami definic stáří, které se stalo předmětem pozornosti společnosti. Obyvatelstvo stárne zvyšováním podílu starších věkových skupin a poměrným snižováním podílu mladších věkových skupin na celkovém počtu obyvatelstva. Mezi hlavní činitele, kteří určují věkové složení obyvatelstva patří fertilita, mortalita, migrace a emigrace. K nejdůležitějším činitelům zkracování lidského věku patří stav životního prostředí, nemocnost, invalidizace, a koncentrace výrob, škodlivých zplodin. Ageismus je považován za věkovou diskriminaci, která je založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu. Projevuje se skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku anebo na jejich příslušnosti k určité generaci. Stárnutí jako přirozený proces změn v organismu ovlivňují pracovní schopnost člověka.

Cílem národních programů přípravy na stárnutí, které přijaly země EU bylo podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin, zajistit, aby lidé ve všech částech světa mohli stárnout důstojně a v bezpečí a zajistit seniorům podílení se na životě jako plnoprávní občané. Duch evropské díky pozornosti k věkové skupině seniorů spočívá ve snaze vytvářet Společnost pro všechny generace (society for all ages) a Společnost přátelskou každému věku (age friendly society).

Důchodový věk je vnímán právními předpisy jako stanovený věk, jehož dosažení je jednou z podmínek vzniku nároku na starobní důchod. Věk odchodu do důchodu je věkem skutečného zanechání výdělečné činnosti a přechodu do společensky zabezpečené ekonomické nečinnosti. Při stanovování důchodového věku lze starobní důchod pojímat jako dávku výsluhovou nebo sociální podle toho, zda se důraz klade na předcházející činnost nebo na zbývající pracovní schopnosti člověka.

OTÁZKY

1. Jaké formy jsou využívány při stanovování starobního důchodu, co znamená presumpce výsluhy a co presumpce invalidity?
2. Které cíle si kladou a naplňují Univerzity třetího věku?
3. Co je cílem národních programů přípravy na stárnutí, které přijala řada zemí EU?
4. Definujte rozdíl mezi důchodovým věkem a věkem odchodu do důchodu.
5. Jak lze stručně pojmenovat základ strategií EU vůči věkové skupině starších osob?
6. Jakými parametry jsou tvořeny základy koncepce lidského rozvoje?
7. Která období ve vývoji české společnosti byla poznamenána největšími nárůsty a největšími poklesy v natalitě obyvatel? Specifikujte zejména období posledních padesáti let.
8. Jak se projevuje stárnutí obyvatelstva ve státě?
9. Jak lze charakterizovat problémy v péči společnosti o seniory?
10. Dokážete uvést příklady ageistického přístupu?

ODPOVĚDI

1. Presumpce výsluhy je založena na jakési pomyslné nebo skutečné (pojistné) relaci mezi celoživotním dílem člověka a jeho nárokem na starobní důchod. Starobní důchod v podstatě nahrazuje mzdu či příjem z výdělečné činnosti a proto je přiměřený potřebě člověka jen tehdy, je-li přiměřený ztrátě, kterou občan utrpěl odchodem do důchodu. Za jejich výsluhy zaručuje společnost jednotlivým občanům předem určené právo, že jakmile dosáhnou určeného věku, dostane se jim přiměřeného zabezpečení. Presumpce invalidity se projevuje tím, že starobní důchod se poskytuje ve věku, kdy lze z odvozené zkušenosti dovodit, že změny ve zdravotním stavu způsobené stářím dosáhly takového stupně, že zpravidla způsobí invaliditu. Tato obecná zkušenost je konfrontovaná s hospodářskými možnostmi, tradicí apod. Je ovlivněna stanovením chronologického věku, kdy společnost invaliditu předpokládá a nezkoumá a ani nepřipouští důkaz opaku.
2. Mezi cíle U3V patří zlepšení kvality života prostřednictvím vzdělávacích programů, stimulace fyzického a duševního stavu seniorů, stimulace sociálních kontaktů, zvýšení sebevědomí, zapojení do komunitních aktivit.
3. Cílem národních programů přípravy na stárnutí, které přijaly země EU bylo: podpořit rozvoj společnosti pro lidi všech věkových skupin, zajistit, aby lidé ve všech částech světa mohli stárnout důstojně a v bezpečí a zajistit seniorům podílení se na životě jako plnoprávní občané.
4. Důchodový věk je vnímán právními předpisy jako stanovený věk, jehož dosažení je jednou z podmínek vzniku nároku na starobní důchod. Věk odchodu do důchodu je věkem skutečného zanechání výdělečné činnosti a přechodu do společensky zabezpečené ekonomické nečinnosti.
5. Duch evropské díkce spočívá ve snaze vytvářet Společnost pro všechny generace (society for all ages) a Společnost přátelskou každému věku (age friendly society).
6. Základy koncepce lidského rozvoje se ustálily na třech podstatných elementech kvality života, které společnost může ovlivňovat. Jde o: možnost žít život ve zdravém prostředí. Možnost získat vzdělání a potažmo se na jeho základě moci uplatnit na trhu práce. Možnost přístupu ke zdrojům pro důstojný život.
7. Přírůstky se objevovaly v poválečných letech a posléze v 70. letech, poklesy se projeví v druhé polovině devadesátých let.
8. Obyvatelstvo stárne zvyšováním podílu starších věkových skupin a poměrným snižováním podílu mladších věkových skupin na celkovém počtu obyvatelstva.
9. Jde o okolnosti slabé ekonomiky, která brání provádění účinnější sociální politiky. Inflaci, která zasahuje nejcitelněji ekonomicky neaktivní vrstvy. Ztrátu garantované zaměstnanosti a důsledky špatného životního prostředí.
10. Ageismus se může projevovat v celé paletě projevů od nevráživých postojů a opovržlivých pohledů až po slovní a fyzické útoky, hrubé projevy, omezování pohybu a osobní svobody, násilné činy, zastrašování, týrání atd.